

УДК 811.14*371*373.43*06:821.140-1.08*06.09
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2024.36.11>

Наталія НОВІНСЬКА, магістр
ORCID ID: 0000-0001-6421-2537
e-mail: natanovinska@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПОЗАТЕЗАУРУСНА ЛЕКСИКА У ТВОРЧОСТІ Н. КАЗАНДЗАКІСА ТА О. ЕЛІТИСА

Вступ. Присвячено аналізу окремих, повторюваних у текстах Н. Казандзакіса та О. Елітиса лексем, які, попри виражений, на перший погляд, неологічний характер та відсутність в основних словниках, не можуть бути остаточно зарахованими до індивідуально-авторської неології. У неологічності й дотепер відчутним є брак словників мови окремих авторів, лексику яких не представлено в основних словниках і яка потребує окремого дослідження. Схильність обох авторів створювати новотвори на основі або за моделями архаїчних (переважно О. Елітиса) і діалектних (більшою мірою Н. Казандзакіса) слів, помилкове атрибування певних лексем до авторської неології, неможливість лексикографічно зареєструвати всі пласти грецької лексики та багатогранність такого поняття, як "позатезаурусна" лексика у грецькій науковій літературі зумовлює необхідність подальшого вивчення питання. Метою цієї статті є дослідження виявлених у текстах збірок обох авторів позатезаурусних лексем, встановлення їхньої поетичної функції й різних відтінків значень у текстовому оточенні.

Методи. Під час аналізу застосовувались описовий і спеціальні методи досліджень: методи контекстуального, порівняльного та структурно-семантичного аналізу, прийоми компонентного й інтертекстуального аналізу. Добір матеріалу здійснювався методом суцільної вибірки; критерій добору лексичних одиниць – стилістична маркованість, повна або часткова відсутність окремих лексем і їхніх компонентів в основних (або новітніх) словниках новогрецької мови. Увесь відібраний лексичний матеріал проілюстровано прикладами з оригінальних текстів.

Результати. Проведений аналіз показав, що деякі лексеми які, на перший погляд, мають усі риси авторської неології, за додаткового дослідження виявляються зафіксованими раніше – у текстах, збірках різних авторів, архівах і словниках різних періодів розвитку грецької мови.

Висновки. Як унікальний лінгвістичний матеріал, поеми О. Елітиса та Н. Казандзакіса багаторазово ставали предметом наукових досліджень, як з погляду прямих літературних алюзій, так і під кутом зору міфопоетики, проте, незважаючи на велику кількість помітних праць, науковий інтерес дослідників і досі не перемістився більш систематично до складання спеціалізованих словників. Особливо гостро це питання стосується невичерпної кількості й досі недослідженого мовного матеріалу, зібраного Н. Казандзакісом для поеми "Одіссея".

Ключові слова: поетична лексика, позатезаурусний поетизм, некодифіковані словниками слова, лексикографія, новогрецька поезія, Н. Казандзакіс, "Одіссея" Нікоса Казандзакіса, О. Елітис, поема "Достойно є".

Вступ

Хоча лексична модернізація неспинно змінює сучасний грецький повсякденний лексикон, проте часто навіть в узусі органічно співіснують архаїчний варіант лексеми та її пізніші трансформації (Ελόεβα, 2009, с. 67). Царина художньої грецької літератури в цьому сенсі взагалі стоїть дещо осторонь: незафіксовану у словниках лексику бачимо на сторінках видатних грецьких письменників і поетів XIX–XX ст.: Георгіоса Візіїноса, Одіссеаса Елітиса, Нікоса Казандзакіса, Григоріоса Ксенопулоса, Стратіса Мірівіліса, Костіса Паламаса, Александроса Пападіямандиса, Панделіса Превелакіса, Йоргоса Сефериса й ін. Навіть у творчості сучасних авторів – Реї Галанакі, Зіранні Зателі, Андреаса Міцу, Євгенії Факіну та інших – спостерігається те, про що ще у 1959 р. писав французький лінгвіст Андре Мірамбель, який порівнював грецьку мову з метричною книгою, де зберігаються лише записи словесних народжень, проте немає записів смертей. Зокрема, він мав на увазі те, що одного разу виникнувши, грецьке слово вже нікуди не зникає, а й далі існує у мовній палітрі, надаючи грецьким поетам і письменникам безмежну свободу та невичерпні можливості (Mirambel, 1959; Ελόεβα, 2009; Γιακουμάκη, 1982). Проте доволі часто інтерпретація окремого, незафіксованого слова, має наслідком проведення окремого дослідження.

Особливості новогрецької мови, а саме одночасне співіснування різних шарів грецької лексики (давньогрецької, середньогрецької, катаревуси, демотики та діалектних форм), а також неспроможність охопити усі лексичні форми основними словниками, сприяли появі у науковій літературі таких термінів, як "τα αθησαύριστα" ("позатезаурусні") або "αθησαύριστες λέξεις" ("слова поза тезаурусом"), "некодифіковані словниками слова", які широко застосовують грецькі науковці. До позатезаурусної

лексики можна віднести як наявну в усному мовленні, літературних текстах, проте відсутню у словниках лексику, так і авторську неологію.

Поетичні твори Н. Казандзакіса та О. Елітиса зберігають невичерпну кількість рідкісного мовного матеріалу для читачів, літераторів, митців і дослідників. Проте, попри прагнення обох поетів до прозорості слова, використання ними незафіксованих основними словниками, застарілих, діалектних, рідковживаних, відомих лише в певній місцевості просторічних слів, або в межах певного фаху та творення за їхніми зразками авторських поетичних неологізмів, які бачимо в поетичних текстах О. Елітиса та які становлять основну частину тексту епічної поеми "Одіссея" Н. Казандзакіса (та часті у його прозових творах), не лише провокували певні лагуни в читачькому сприйнятті, але й призвели до того, що знадобилися роки, переклади, коментарі та дослідження, аби мова обох поетів стала нарешті більш "прозорою".

Проте, оскільки обидва автори створювали новотвори на основі або за певними моделями архаїчних (переважно О. Елітиса) або діалектних (більшою мірою Н. Казандзакіса) слів, важко встановити, чи є певне слово абсолютно авторським новотвором, незафіксованим утворенням катаревуси (σχηματισμοί καθαρρεύουσας), діалектним або застарілим словом, як, наприклад, "ἐρηπίωνας" (місце, сповнене руїн; суцільна руїна; О. Елітис), що й зумовлює актуальність розвідки, завдання якої полягає в наведенні паралельних прикладів використання наведених позатезаурусних лексем іншими авторами, а також спроба прос-тежити хронологію їхньої появи.

Метою цієї статті є дослідження виявлених у текстах збірок обох авторів позатезаурусних лексем, встановлення їхньої поетичної функції та різних відтінків значень у текстовому оточенні, наведенні паралельних

© Новінська Наталія, 2024

прикладів використання вказаних позатезаурусних лексем іншим авторами, а також спроба прослідити хронологію їхньої появи.

Теоретичною основою статті є праці грецьких учених, а саме: Н. Матьюдакіса (Μαθιουδάκης, 2011; 2020), Н. Матьюдакіса та П. Кабакі-Вуг'юклі (Μαθιουδάκης, & Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2011), Ф. Накаса та З. Гавріліду (Νάκας, & Γαβριηλίδου, 2002), П. Превелакіса (Πρεβελάκης, 1958; 1984), А. Пуліоса (Πούλιος, 2021), Х. Хараламбакіса (Χαραλαμπάκης, 1985), А. Хрістофіду (Χριστοφίδου, 2001), об'єктом дослідження яких найчастіше ставали поеми О. Елітиса та поема "Одіссея" Н. Казандзакіса.

Для роботи використано оригінальні видання поеми Н. Казандзакіса "Одіссея", видавництва "Διόπτρα" (Καζαντζάκης, 2022); англomовний переклад поеми "Одіссея" Н. Казандзакіса, синопсис і примітки К. Фрайера, видавництва "Secker and Warburg" (1958); видання поеми О. Елітиса "Достойно є" (Ελύτης, 1959), "Юнга" видавництва "Ικαρος" (Ελύτης, 2007), "Збірка вибраних творів 1935–1977" (Elytis, 1979) та англomовні переклади з різних збірок поета видавництва "The Johns Hopkins University Press" (1997); аналіз і коментар Т. Лігнадиса до поеми О. Елітиса "Достойно є" видавництва "Πορεία" (1999); видання збірки науково-популярних статей Н. Сарандакоса, видавництва "Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου" (Λιγνάδης, 2011) і "Глосарій до творів Н. Казандзакіса" видавництва Критського університету за редакцією Георгоса А. Васіліоса (Γεώργας, Α. Βασίλειος, 2022).

Під час аналізу відібраного лексичного матеріалу ми зверталися до таких основних словників: електронної версії словника Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών (Τριανταφυλλίδη) (1998); Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας του Μπαμπινιώτη (2008); Λεξικό Νέας Ελληνικής, Το μεγαλύτερο λεξικό Συνωνύμων, Αντιθέτων της νέας ελληνικής, Λεξικό Ερμηνευτικό; Liddell, Scott, Jones Ancient Greek Lexicon (LSJ) (1843 to 1940); Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας (1100–1669), τόμους Α'–ΙΔ' (του Εμμανουήλ Κριαρά), το Μέγα λεξικόν όλης τής Ελληνικής γλώσσας (Λεξικό Δημητράκου)¹. А також таблиць слів основних сучасних грецьких поетів на порталі "Н Пύλη για την Ελληνική Γλώσσα" (Ανεμόσκαλα; Συμφραστικό Πίνακας Λέξεων για Μείζονες Νεοέλληνες Ποιητές). **Матеріалом** дослідження є тексти поетичних збірок О. Елітиса та Н. Казандзакіса, що містять лексеми, які відповідають критеріям відбору.

Методи

У процесі дослідження застосовано описовий метод і спеціальні методи: методи контекстуального, порівняльного та структурно-семантичного аналізу, прийоми компонентного та інтертекстуального аналізу. Добір матеріалу здійснювався методом суцільної вибірки; критерій добору лексичних одиниць – стилістична маркованість, повна або часткова відсутність окремих лексем і їхніх компонентів в основних (або новітніх) словниках новогрецької мови.

Результати

Досліджувати мову Н. Казандзакіса та О. Елітиса є справжнім викликом, адже поетичні твори обох авторів насичені (а у випадку "Одіссеї" Казандзакіса, значно пере- насичені, адже кількість незафіксованих словниками лексичних одиниць, які містить текст поеми, у сотні разів перебільшує кількість таких одиниць у повному корпусі поетичних текстів О. Елітиса) складною для розуміння

лексиною, яка частково або повністю невідома читачеві. За словами Е. Якумакі, читачі "потопали" буквально на перших сторінках його "всеслівного потопу" ("γλωσσική πλμμυρίδα") і тільки деякі спромоглися дістатися хоча б якогось "берега" (Γιακουμάκη, 1982). Та незважаючи на стислість та економію словесних засобів, мова поем О. Елітиса, виявилася не менш важкою. Як пише сам поет: "Знадобилося чотири чи п'ять років, аби "Достойно є" належним чином зрозуміли. Хто знає, можливо, цього разу це моя вина, а не моїх критиків. Я не знаю..." (Λιγνάδης, 1999). Паралель із Нікосом Казандзакісом, на наш погляд, є очевидною, адже знадобилося 20 років та англomовний переклад, який блискуче виконав Кіммон Фрайер (Κίμων Friar), щоб "Одіссея" нарешті стала зрозумілою грекам. Майже так само, як і "елітисівське слово" – Казандзакісова мовна творчість ("καζαντζακική γλωσσοπλαστική"), спираючись на гомерівську традицію та відштовхуючись від неї, намагається ввібрати в себе усю різнобарвну палітру грецької мови, її виражальні засоби, використовуючи і "оживлюючи" слова на "грані вимирання", рідковживані, народні, діалектні; поєднуючи слова пастухів, рибалок і землеробів зі словами архаїчних текстів.

Відсутню в основних словниках лексику, яку використовують Н. Казандзакіс та О. Елітис і яка здебільшого залишається науково невивченою (англ. "undictionaried words", Erin McKean) грецькі науковці (Β. Μανδιλάρας (Μανδηλαράς, 1958), Н. Матьюдакіс (Μαθιουδάκης, 2020, с. 268, 24), Ф. Накас і З. Гавріліду (Νάκας, & Γαβριηλίδου, 2002, с. 206); Α. Παπαδόπουλος (Παπαδόπουλος, 1950), Α. Πούλιος (Πούλιος, 2021), Α. Χριστοφίδου (Χριστοφίδου, 2001) та ін. часто характеризують як "та αθησαύριστα" ("позатезаурусна") або "αθησαύριστες λέξεις" ("позатезаурусні, некодифіковані словниками слова"). Ці терміни також стосуються юкстапозитів (часті у поемах О. Елітиса) (Νάκας, & Γαβριηλίδου, 2002, с. 9, 92–93), які завдяки своїй "неоднoкомпонентності" не зафіксовані у словниках (Клименко, 2014, с. 109).

Усе життя Нікос Казандзакіс був пристрасним збирачем народних і рідкісних слів, до яких він ставився як до "чистих джерел" літературної мови. Проте хоч би скільки слів зібрав, він усе одно відчував, що мовного інструментарію йому недостатньо: "...напиши мені критських слів, скільки знаєш, про полювання, риболовлю, човен, вино, сонце, дощ, море, любов і війну. Вони мені дуже потрібні", – писав він своєму земляку Стефанідісу Харілаосу (Αλεξίου-Αποσκίτου, 1978). Як неодноразово зазначав сам автор у своїх листах і нотатках, головною метою "Одіссеї" було збереження мовного багатства, порятунок народних слів і виразів, щоб передати цей матеріал молодим поколінням (Μαθιουδάκης, 2020, с. 259). Казандзакіс постійно підкреслював, що більшість слів його "Одіссеї" походять "з вуст народу", і саме тому вони мають таку пластичність (Πρεβελάκης, 1984), "вони привезені з усіх куточків Греції і були обрані після довгого і складного процесу відбору, сам я створив лише п'ять або шість із них" (Πρεβελάκης, 1958). Ці п'ять "підтверджених" самим автором неологізмів такі: *αστροπόταμος* ("Чумацький шлях"), *βορράστρι* ("Полярна зірка"), *βοδάλαφο* ("лось"), *νεροβούβαλος* ("гіпопотам"), *χεραγκαλιά* ("пліч-о-пліч"). Проте дослідники впевнені в тому, що неологізмів, утворених автором, набагато більше, наприклад, іменник *λιανοδόξαρο* (перестрілка з луків) – утворено за аналогією із *λιανοτούφεκο* (перестрілка з рушниць), (Μαθιουδάκης, 2011); за аналогією до давньогрецького "οινωπότης" (винопивця)

¹ На думку дослідників Α. Χριστοφίδου (Χριστοφίδου, 2001, с. 75) іα Χ. Хараламбакіса (Χαραλαμπάκης, 1985), Ο. Елітис використовував його як довідник.

створено синонімічною "κрасοοπιότης"; білобородий (ξανθογένης) перетворюється на "сонцебородого" (αχτιδογένης) і так далі.

"Одіссея" Н. Казандзакіса (над першим варіантом якої автор працював упродовж 1925–1927 рр., а у 1938 р. вона вперше виходить друком) є найбільшою із сучасних грецьких поем, лексика якої практично не представлена у словниках. Вона з'являється майже через 3000 років після появи "Одіссеї" Гомера і, на думку дослідників, стає "живим підтвердженням" життєздатності міфу в літературі та своєрідним поетичним словником демотики. Двадцять чотири розділи-рапсодії відповідають 24 літерам грецького алфавіту (по одній на кожну літеру) і містять 33 333 рядки, написані незвичним 17-складовим неримованим ямбом. До поеми додавався спеціальний словник (приблизно 2000 слів), у якому автор представляв і пояснював найскладніші, на його думку, слова і вирази, які могли бути незнайомі широкому колу читачів, проте були "у щоденному і звичному вжитку пастухів та рибалок на всіх островах і в усіх містечках Греції", "невід'ємною частиною народних пісень та легенд". Як стверджує дослідник П. Б'єн, Казандзакіс писав свій "magnum opus" "і як словник демотики, і твір мистецтва", "тезаурус, посібник і словник" (Bien, 1972, с. 20). Мандруючи різними регіонами Греції, як лінгвіст у польовому дослідженні, з "напруженим вухом та олівцем напоготові, він зібрав сотні унікальних, рідкісних, несподіваних ідіоматичних одиниць, які вважав найбільш виразними" (Γεώργας, Α. Βασίλειος, 2022, с. 22).

Можна сказати, що цю "словникову" ідею написання поеми-словника символічно продовжують поеми О. Елітиса "Юнга" (1985) і "Достойно є" (1959). Якщо першу поему, де автор у стовпчик перелічує слова, через які він представляє грекам Грецію, дослідники Н. Кефалідіс та О. Папазоглу (Κεφαλίδης, & Πατάζουλου, 1985) назвуть "словником з 400 егейських слів"; то другу, "Достойно є", часто називають "симфонією" або "поетичною енциклопедією грецького світу", де в одному поетичному творі автор називає й перераховує все те, що становить для нього цей світ. Можна сказати, що це слова-вежі, слова-орієнтири, "греко"-марковані слова, слова-картини, слова-елементи грецького світу, які він вбудовує у кожну свою поезію.

Обидва автори близькі як у виборі певної лексики, так і в майстерності творення на її основі, або за певними аналогіями поетичних авторських слів, які дуже важко відрізнити від існуючих діалектних, застарілих, або рідкоживаних слів, що і викликає сумніви в її неологічності.

Прагнення О. Елітиса називати з метою означити, зафіксувати й зберегти кожен елемент грецького світу суголосне прагнення Н. Казандзакіса зафіксувати (у важливому тексті або перекладі) і в такий спосіб зберегти рідкоживани, "чисті" народні слова від забуття та вимирання.

Концентрованість, щільність та інтенсивність поетичного слова спонукає авторів до створення поетичних композитів, у яких реальність поєднується з міфом. Так, у поетичних текстах виникають незвичні авторські (або

використовуються наявні народні) слова, які можуть розгортатися дослідниками в повноцінній словесній історії. У цьому випадку авторство слова відступає на другий план, "пропускаючи вперед", збережену у народній пам'яті історію, яку автор "реконструює" на рівні деривації. Такі розгорнуті коментарі, які залишали К. Фрайер і П. Превелакіс, на жаль, не ввійшли до "Глосарію до творчого доробку Нікоса Казандзакіса" видавництва Критського університету. У випадку дослідження творчості О. Елітиса таким коментатором був Тасос Лігнадіс. Закодовані грецькою мовою важливі концепти, які співвідносяться з етнічною картиною світу, ілюструє "казандзакісівський" епітет сонця (яке на Криті уособлює чоловіка) – "σκούληκοκύρης", утворений від "σκούληκι" (хробак) і "κύρης" (володар, Бог), який можна тлумачити як "володар" або "цар хробаків" ("μέγας σκούληκοκύρης ήλιος", "Терцини", "Будда"); адже за грецьким народним повір'ям, коли народжується людина, десь народжується і "σκούληκι", хробак її смерті, який вирушає назустріч і кінець кінцем пожирає її (Kazantzakis, 1958, с. 76, 820). Серед інших прикладів, пов'язаних із народними уявленнями, можна навести коментарі П. Превелакіса до епітетів Марса та Венери, які Н. Казандзакіс використовує у поемі "Одіссея". Так, епітет "γελάστερας", який стосується планети Марс, утворений від дієслова "γελᾶω" (сміятися) та "αστέρας" (зірка), можна перекласти як "зірка, яка сміється", коли її плутають з планетою Венерою (Αφροδίτη). Натомість Венеру (Αφροδίτη), яка першою з'являється на небі та яку ще можна побачити на світанку, в народі звать "небесним півнем", тобто "ουρανοκόκορας". Історія, пов'язана з "елітисівським" словом "θαλασσάχραντος" (від "ἄχραντος" – безгрішний, непорочний, святий), стосується святого Миколая (Αι Νικόλας), якого в острівній частині Греції вважають покровителем мореплавців. Інший приклад – відома на о. Лесбос "Παναγία ή Γοργόνα" (Богоматір Русалка, яку згадує і уродженець Лесбоса, прозаїк Стратіс Мірвіліс), яку Елітис часто називає просто "Η Γοργόνα", адже виникнення епітету Богоматері у вигляді русалки, яка тримає в руках трищоглову каравелу, безпосередньо пов'язане з тим, що мешканці острова Лесбос були переважно моряками, тому епітети святих, (інший її епітет, "η Πελαγινή" – Володарка, покровителька морів), пов'язувались саме з морською тематикою. Тож місцеві жителі поєднували християнство з міфологією та місцевими віруваннями.

Спільні центральні образи, зокрема: φῶς (світло, сонце), θάλασσα (море), ήλιος (сонце), άνθι (цвіт), ουρανός (небо), обидва автори використовують як найбільш частотні словотвірні компоненти:

- ηλιοπότης¹ ("сонцепивця", О. Елітис) → ηλιόθρεφτος² ("сонцем виходуваний", Н. Казандзакіс);
- ηλιοβόρος³ ("сонцеїдний", О. Елітис) → ηλιοβάρος⁴ ("вага" / тяжіння сонця, Н. Казандзакіс);
- φωτωφάγος⁵ ("сонячний ненажера", О. Елітис) → φωτονούσης⁶ ("сонцемудрий", Н. Казандзакіс).

¹ "και μύστης των φύλλων της ελιάς:

ο ηλιοπότης και ακριδοκτόνος" (Ελύτης, 1959, с. 27).

² "σὲ ηλιόθρεφτο θυμοῦμαι ἐγὼ περβόλι", (Οδ. Ζ 496), (Καζαντζάκης, 2022, с. 208).

³ "τα γραμμένα στο φως και όμως μαυρίλα

τα στραμμένα επάνω τους όπως οι φάροι

та ηλιοβόρα και τα σεληνοβάμονα" (Ελύτης, 1959, с. 80).

⁴ "ώρα γλυκιά, ξαλάφρωσεν η γης απ' το χρουσό ηλιοβάρος", (Οδ. Ω 871), (Καζαντζάκης, 2022, с. 884); "солодка мить, земля звільнилася від золотого сонця тягаря"; "sun's golden weight" (Kazantzakis, 1958, с. 764).

⁵ "Τοῦ κορμοῦ τοῦ ἀρχαίου τοῦ δέντρου ἡ Ἡρα

ὁ δαφνώνας ὁ ἀπέραντος ὁ φωτοφάγος" (Ελύτης, 1959, с. 76).

⁶ "ο φωτονούς τη χέρα του ακουμπάει βαριά στη μαύρη λάσπη" (Οδ. Π 791), (Καζαντζάκης, 2022, с. 580); "sun-minded" (Kazantzakis, 1958), "сонцемудрий".

Унаслідок спільного арсеналу художніх засобів, образів, тем і мотивів обидва автори використовують (свідомо чи несвідомо) і спільні метафори. Як коментує подібні типологічні збіги український літературознавець, доктор філологічних наук і перекладач Петро Рихло: "...ідеться не про епігонство й навіть не про творче запозичення" (Рихло, 2022, с. 12) – а про саму "атмосферу" та спільне культурне середовище – міфологічні уявлення, що сягають часів Гомера та про елементи грецької народної культури (народні вірування, традиції, обряди, пісні, плачі), трагічні національні, етнічні й історичні перипетії та інші фактори, зосереджені у вельми вузькому, острівному та материковому географічному просторі Греції. Звідси маємо мотив сонця-вартового, яке спостерігає зі щогли (у Елітіса) і з вершини вежі (у Казандзакіса), який обидва автори утворюють за допомогою спільнокоренових слів із синонімічним значенням – як "βιγλάτορας" (від лат. *vigilator*, вартовий) і "βίγλα" (від лат. *vigilia*, спостережний пункт, дозорний) – так, ніби вони співпрацюють у "спільному" контексті:

• *βιγλάτορας* (О. Елітіс) → *βίγλα* (Н. Казандзакіс);

"Κι έχουμε στο κατάρτι μας *βιγλάτορα* | παντοτινό τον Ήλιο τον Ηλιάτορα!" (Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας; О. Елітіс);

"і зі щогли скеровувані Сотером і Віглятором, | славетним, споконвічним Сонцем-Світлократором!" (пер. А. Савенка; Бог-Сонце, небесний дозорець, спостерігає з високої щогли);

"Κι ωστόσο ο γήλιος έσυρε φωνή, τινάχτη άρματωμένος, σά *βίγλα*" (Οδ. Ψ 137), (Καζαντζάκης, 2022, с. 829)

Сонце, як до зубів озброєний дозорний / вартовий замок, здійсмає галас.

Метафоричному неологізму О. Елітіса (або дієслову, яке існує в усному мовленні) "ηλιοφορώ" (ο ήλιος + φέρω / φορώ, надягати, вбиратися у промені, як в урочистий одяг, та "осонцювати", блищати або випромінювати чистоту і святість), на нашу думку, суголосна неофразама Казандзакіса "φορώ τον ήλιο", тобто буквально "носити сонце на маківці, як золоту яремку":

• *ηλιοφορώ* (О. Елітіс) → "*φορώ τον ήλιο*" (Н. Казандзакіс);

"Που όταν όλοι εμείς πενθούμε αυτός ηλιοφορεί!" (Το Άξιον εστί, Достойно є), (Ελύτης, 1959, с. 48);

"Ηλιε, μεγάλε ανατολίτη μου, χρυσό σκουφί του νου μου | αρέσει μου στραβά να σε φορώ" (Οδ. Α1-2), (Καζαντζάκης, 2022, с. 7).

Інші приклади спільних метафор:

• *ο δρόμος του ουρανού* (О. Елітіс) → *το ούρανοδρόμι* (Н. Казандзакіс);

"Η έχτρα μου είναι περιπτή στους *δρόμους τ' ουρανού*" (Ηλιος ο Прώτος I), (Ο. Елітіс, 1943 р.);

"Моя ворожнеча зайва на *небесних шляхах*" (Сонце – передусім! I), (Савенко, 2024, с. 121);

"Αμάδα σφεντονίζονταν χρουσή στο *ούρανοδρόμι* ο γήλιος" (Οδ. Χ 30), (Καζαντζάκης, 2022, с. 787);

"The sun like a gold quoit sped down the *heaven's road*" – міф. Геліос-сонце їде по небу на колісниці (Kazantzakis, 1958, с. 680).

• *Ηλιάτορας* (О. Елітіс) → *μεγάλος ανατολίτης* (Н. Казандзакіс);

"Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας | ο πετροπαιχνιδιάτορας" (Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας, О. Елітіс);

за аналог. *παντοκράτορας* – Вседержитель, Пантократор, Бог; ο ήλιος + κρατώ = володар світла,

Гелій Гіперіон, "сонце-світлократор" (пер. А. Савенка¹);

"Ηλιε, μεγάλε ανατολίτη μου" (Οδ. Α 1), (Καζαντζάκης, 2022, с. 7);

Великий східень, Східний цар;

• *πετροπαιχνιδιάτορας* (про сонце, О. Елітіс) → *γοργοпαιχνιδομάτης* (про сонце, Н. Казандзакіс);

"Ο Ήλιος ο Ηλιάτορας | ο πετροпαιχνιδιάτορας" (Ηλιος ο Ηλιάτορας, О. Елітіс);

πέτρα + *παιχνιδιάτορας* (той, хто професійно грає на народному інструменті (мандрівні лютністи; музики) = "хто грає на камінні, як музика", "забаводонатор" (пер. А. Савенка); але *παίζω* може позначати і "κινούμαι" (переміщую, рухаю) = "камнепереміщатор"; для грека, камінь є і символом долі Богів (Λιγνάδης, 1999, с. 119); у поезії Йоргоса Сеферіса, частими є паралелі між "долею каменю" й долею людини, як наприклад: "τούτες τις πέτρες τις άγάπησα όσο βάσταξα / τούτες τις πέτρες τη μοίρα μου" (Γυμνοπαίδια Β', Μικήνες)².

"Ηλιε, *γοργοпαιχνιδομάτη μου*" (Οδ. Α 23), (Καζαντζάκης, 2022, с. 7);

від арх. "γοργός" = "τρομακτικός" лютий, страшний; але у новогр. "γοργός" = "γρήγορος" бурхливий, енергійний, швидкий; + *παιχνίδι* (гра) + *μάτος* <*μάτι* = око, -окий); сонце, яке страшно / швидко пускає бісики очима;

• "*μεγάλο τριαντάφυλλο*" (про сонце, О. Елітіс) → *τριανταφυλλοροδίζω* (про сонце, Н. Казандзакіс);

"τον ήλιο μπερδεύεται στη γλώσσα μου ένα μεγάλο τριαντάφυλλο κατακόκκινο" (Ηλιος ο Прώτος I, О. Елітіс);

"ο γήλιος πιάνει την κάτασπρη κορφή, κι αυτή τριανταφυλλοροδίζει" (Οδ. Θ 453), (Καζαντζάκης, 2022, с. 278).

Ще одне слово, яке не фіксується словниками та яке дослідники мови обох авторів виділяють як авторський неологізм, але яке завдяки використанню обома авторами викликає сумніви у його неологічності — "*ανθόσκηνη*" (квітковий пилок, "квіткопил"; можливо, за моделлю нар. слова "ηλιοσκηνη", сонячний пил; словник за ред. Д. Димітракоса, у значенні: пилінки / порошинки, які кружляють у сонячному промені);

"Καίνε σανό λιώνου φλουριά θυμιάζουε με *ανθόσκηνη*" (Ηλιος ο Прώτος, Кітриво, О. Елітіс, 1943 р.);

"палять солому, плавлять монети, кадять *квітчастим пилком*" ("Сонце – передусім!", "Жовте"), (Савенко, 2024, с. 129);

"κι οι μεροῦκλες τους *ανθόσκηνη* γιομάτες" (Οδ. Ε 118, 1927–1938 pp.), (Καζαντζάκης, 2022, с. 162).

Письменник, літературознавець і перекладач Нікос Сарандакос, який у 2011 видав збірник "словесних" оповідань "Λέξεις που χάνονται" ("Слова, які втрачаються. Подорож 366 словами, яких майже не існує"), на противагу неологізмам називає їх "παλαιολογισμούς" (від "παλιός", давній + "λόγος", мова, слово, твір) або рідкісними (σπάνιες λέξεις). Тобто це слова, яких уже немає в словниках або які ніколи туди не потрапляли – не "неологізми, а... палеологізми" (Σαραντάκος, 2011, с. 8); слова, які ще можна почути; народні назви, слова ремісників і пастухів або використані письменниками; слова з цікавою етимологією; слова з народних пісень, рідкісні, але знайомі певному відсотку читачів; помилково пропущені у словниках, але відомі в різних куточках Греції. "Слова підтримують особливі стосунки з лексикографією, тож словники – не найнадійніший орієнтир, щоб визначити, чи слово процвітає і живе, чи воно вмирає або мертве" (Σαραντάκος, 2011, с. 10).

Слова "Одіссеї" Казандзакіса, які аналізує у своїй дисертації Н. Матьюдакіс, дослідник характеризує як "ποητικά αθηραύριστα" (Μαθιουδάκης, 2020, с. 268), ("незафіксовані, позасловникові або позатезаурусні поетизми"),

¹ Збірка "Сонце-світлократор" у перекладі А. Савенка готується до видання.

² "сама ці валуни я любив, доки сил не забракло, | саме ці валуни – мою долю"; Гімнопедія. Мікени; пер. А. Савенка (Сеферіс, 2013).

а принципом відбору лексичного матеріалу для дослідження визначає "своєрідність, стилістичну маркованість; будь-яку морфологічну "дивину" або "аномалію" (Μαθιοῦδάκης, 2020, с. 260). Отже, уникаючи визначення "авторський неологізм" або "неіснуючі у словниках слова", він утворює "середній", "нейтральний від авторства або походження термін" – "позатезаурусний поетизм". Його вибірка налічує 5415 незадокументованих слів, авторство яких встановити майже неможливо.

Якщо підхід Н. Матьюдакіса орієнтований насамперед на виявлення в тексті поеми лексем, які відповідають описаним вище критеріям відбору, укладанні таблиць і проведення експериментального лінгвістичного опитування, з метою встановлення, наскільки зрозумілими є ці слова сучасним носіям мови, то інший дослідник мови Казандзакіса А. Пуліос, пішов дещо іншим шляхом – у своєму дисертаційному дослідженні він приділяє увагу ретельній перевірці кожної виявленої лексеми, відповідно поділяючи їх на незафіксовані ("ἀθησαύριστες") і зафіксовані у спеціалізованих словниках, інших текстах або архівах грецької мови ("θησαυρισμένες").

Отже, завдяки дисертаційному дослідженню А. Пуліоса, присвяченому авторській і рідковживаній лексиці романів Н. Казандзакіса¹ (Πούλιος, 2021), який ретельно перевіряв кожне слово зі своєї вибірки у спеціальних словниках та архівах грецької мови (наприклад, в архіві "Історичного словника Афінівської академії") і поділив їх відповідно на "ἀθησαύριστες" (незафіксовані, позатезаурусні) та "θησαυρισμένες λέξεις" (зафіксовані у словниках або текстах інших авторів), а також завдяки матеріалам інтернет-ресурсу "Η Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα" ("Ανεμόσκαλα", лексика основних грецьких поетів, corpus and concordances), ми мали змогу пересвідчитися, що незважаючи на те, що деякі епітети Одиссея, які часто вважаються "καζαντζακικές" (казандзаківськими), як наприклад, "πεντάγνωμος" або "κοσμογυριστής", все ж було зафіксовано значно раніше, ніж вони з'явилися на сторінках поеми Н. Казандзакіса (1925–1938). Так, епітет "πεντάγνωμος" (πέντε (п'ять, багато) + γνώμη (думка), "στ'άλλα χεῖλια του πεντάγνωμου" (Об. Δ 937) (Καζαντζάκης, 2022, с. 147), хто "п'ять" думок має = у кого сім п'ятниць на тиждень, мінливий, часто змінює думку / рішення, "double-minded" (Kazantzakis, 1958, с. 125), у 1890 і 1893 рр. використовував К. Паламас² у поезіях "Місяці" та "Нічні медитації":

"ο Μάρτης ο πεντάγνωμος, λιοντάρι όταν θυμώνει, | και όταν γελάσει, χελιδόνι"

(мінливий березень, то рикає мов лев, | то ластівкою засміється)

("Місяці" (1890), збірка "Нерухоме життя" (1904), яка включає віршовані цикли 1890–1904 рр.);

"Ο άνθρωπος πεντάγνωμος τραβάει και πάει και κλαίει"
("Нічні медитації" (1893), збірка "Місто і самотність" (1912), яка включає віршовані цикли 1893–1912 рр.).

Це слово є також відомим на островах Егейського моря (Хіос, Наксос, Мілос, Скірос, Евбея, Кіфіра, Кос, Сімі, Сіфнос, Родос); на Кікладах (Парос), Кефалонії; материковій Греції (Πούλιος, 2021, с. 399).

Тоді як іменник "κοσμογυριστής" у значенні "людина, яка перебуває в постійному русі, не осідаючи де-небудь надовго, мандрисвіт, шукач пригод, пірат", утворений від дієслова *κοσμογυρεύω* (від "κόσμος") (світ) + "γυρεύω" (γυριστής); Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής του Ε. Κριαρά, т. 8, σ. 304), у значенні "шукати щось по всьому

світу, не осідаючи де-небудь надовго; прагнути віднайти", було уперше зафіксовано у 1896 р. у газеті "Асту". Він є і досі вживаним на Криті, Наксосі, Родосі, Нісіросі, Евбеї, у Фракії та на материковій Греції (Πούλιος, 2021, с. 338). 1897 р. він з'являється в поезії К. Паламаса "Нова ода старого Алкея", у збірці "Нерухоме життя" ("ο κοσμογυριστής, ο θαλασσοδαρμένος, | την ίδια λύρα τάραξα με νέο δοξάρι") та також є повторюваним і в інших збірках поета: "Нерухоме життя" ("ο χαροκόπος εἶμ' ἐγώ κι ο κοσμογυριστής") та у 1912 р. у збірці "Сатиричні етюди" ("Πραματευτής και κοσμογυριστής, | το μεταξύ κουβάλησες της Δύσης").

Іменник "φωτογώνι" (який є синонімом до "το τζάκι / η εστία"; камін, вогнище, навколо якого вся сім'я збиралася в давній сільській хаті), утворений від "φως" (світло) + "γώνια" (кут), який використовує Н. Казандзакіс, можна почути у різних куточках материкової Греції, на Епірі та Пелопоннесі (Σαραντάκος, 2011, с. 280); а також знайти на сторінках поезій Ангелоса Сікеліаноса ("Σαν έριξα και το στερνό δαυλί στο φωτογώνι", "στο φωτογώνι της καινούργιας λευτεριάς σου, Έλλάδα", збірка "Πνευματικό Έμβλημα", 1945)³.

Повторюване в "Одіссей" дієслово "αποταυρίζομαι / 'πτοαυρίζομαι" ("από" + "ταύρος" (бик) у значенні "втягнути руки та ноги назад, щоб потягнутися як бик, зазвичай у поєднанні з позіханням"), авторство якого часто приписують Казандзакісу, трапляється ще у візантійських коментарях до Арістофана ("περί τους ... διαστρεφόμενους τα μέλη") та у словниках латинської та грецької лексики періоду середньовіччя, укладених французькими лексикографами Шарлем Дюканжем (Du Cange, 1688 р.) та Alessio da Somavera (1709 р.) (Σαραντάκος, 2011, с. 35).

Відсутні в більшості загальних словників, рідковживані назви дерев, які використовує О. Елітіс, як наприклад, "τσάμι" (синонім "πεύκο", запозичене з турецької мови від "şam", сосна) або "αἶλανθος" (також "αἶλανθος", айлант найвищий), яке з'являється у поемі "Τα Ρω του έρωτα" ("Στην ξύλινη παράγκα"), є відомими у Північній Греції та на о. Лесбос (Σαραντάκος, 2011, с. 266). Для дрібних морських камінчиків він обирає "егейське" ідіоматичне слово ληρίδι / ληρίδια (Мітіліні, Лесбос), яке можна знайти і у Стратіса Мірвіліса, який був також родом з Лесбоса ("ολοκάθαρα ληρίδια στον πάτο" – чистесенькі камінчики на дні, "Життя в могилі" (Σαραντάκος, 2011, с. 149); це слово бачимо у його корпусі принаймні двічі: у "Достойно є" та у "Ο μικρός Ναυτίλος" ("Юнга") (Ελύτης, 2007):

• *υκρίφια* (Ο μικρός Ναυτίλος, Ο. Ελίτις) → *αγκρίφια* (Н. Казандзакіс)

• *ανεβαίνω πάλι τους βράχους, με καταξέσκισαν τ' αγκρίφια τους* (Αν.-Γ), (Καζαντζάκης, 2014).

Для острова, що геть усіяний камінням, він обирає рідковживаний прикметник "πετραδερός" (μεσαιωνική ελληνική, з візантійської грецької, словник за ред. Д. Димітракоса) "σ' ένα νησί πετραδερό"; той самий прикметник використовує і Н. Казандзакіс у спільному з І. Какридисом перекладі "Одіссей" Гомера:

• *πετραδερός* (Ο. Ελίτις) → *πετραδερός* (Н. Казандзакіс)
"Εκεί εκεί να πάω σ' ένα νησί πετραδερό" (Μαρία Νεφέλη, ΠΑΤΜΟΣ, Ο. Ελίτις);

"Πετραδερό νησί, μα ασύγκριτη λεβεντομάνα" (Γ. Οδ. Ι 27, Οδύσσεια, ραψωδία Ι, μτφρ. Καζαντζάκη-Κακριδής) (Καζαντζάκης, & Κακριδής, 1982).

¹ Певні лексеми Н. Казандзакіс використовує повторювано, як у романах, так і в поемі "Одіссей".

² Як пише у своєму есеї В. Лаурдас, Костіс Паламас, свого часу був кумиром Казандзакіса (Λαούρδας, 1943).

³ Ανεμόσκαλα. Συμφραστική Πίνακες Λέξεων για Μειζονες Νεοέλληνες Ποιητές ("Η Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα") <https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/index.html>

Дієслово "κονταροχτυπώ" (битися на коротких списах), яке походить від іменника *το κοντάρι* (від αρχ. "κοντός" – короткий мідний спис, його дерев'яна рукоять, короткий прямий удар) О. Елітиса використовує у "Марії Нефелі", а Н. Казандзакіс (повторювано) – в "Одіссеї". "То ψίκι" (від лат. obsequium процесія, хода, помпа) означає урочисте свято, весільну процесію, яка забирала наречену з дому, інколи з усім приданам на конях, і вела її до церкви (Σαραντάκος, 2011, с. 292); це слово Казандзакіс помістив у сцену весілля Телемаха.

Використання слів із візантійської грецької мови, таких як "η αντράλα" (від дієслова "αντραλίζομαι") – запаморочення, темрява в очах, вертиго (від сонця, голоду, пристрасі, кохання, хвилювання, сильних емоцій) + у переносному значенні – "сила духу", яке у листуванні із І. Какридидом Н. Казандзакіс називав "καθαρότατα δημοτική" (чистесенсько димотичним) (Αλεξίου-Αποσκίτου, 1978); та "ακράνης", від турецького іменника "akran" – односток, побратим, супутник, брат по зброї, найкращий друг, "сердешний друг у війську"; яке Н. Казандзакіс та І. Какридид повторювано використовували у своїх перекладах "Іліади": "σέρνει φωνή κι ανακαλέστηκε τον υκαρδιακό του ακράνη" (Ψ 179) (Καζαντζάκης, & Какριδής, 1982, с. 275); "Ευτός φωνάζει του Αλκιμέδοντα, του υκαρδιακού του ακράνη" (Ρ 500) (Καζαντζάκης, & Какριδής, 1982, с. 173); і також є повторюваним в "Одіссеї" Н. Казандзакіса: "μα ακράνης συχνοτίζουσιν και εσύ με τους τρανούς ρηγάδες" (Οδ. Ε 1226) (Καζαντζάκης, 2022, с. 191).

Дискусія і висновки

Завдяки одночасному співіснуванню різних шарів грецької мови (давньогрецької, середньогрецької, катаревуси, демотики та діалектних форм) та неспроможності охопити всі лексичні форми основними словниками, деякі слова літературної грецької мови і досі залишаються невідомими та науково невивченими.

Появу у грецькій науковій літературі таких термінів, як "та αθησαύριστα" та "αθησαύριστες λέξεις" (позатеаурусна лексика) обумовлено ще й художніми особливостями авторського словотворення, коли письменники, прагнучи зберегти рідкісний мовний матеріал, збирають і використовують його у своїх текстах, або майстерно утворюють на його основі авторські поетичні слова, які важко відрізнити від тих, що побутують у мові, проте не зафіксовані основними словниками.

Поєми О. Елітиса та Н. Казандзакіса як унікальний лінгвістичний матеріал багаторазово ставали предметом наукових досліджень, як з погляду прямих літературних алюзій, так і в плані міфопоетики, проте, незважаючи на велику кількість помітних праць, науковий інтерес дослідників і досі не перемістився більш систематично до складання спеціалізованих словників. Особливо гостро це питання стосується невичерпної кількості й досі недослідженого мовного матеріалу, зібраного Н. Казандзакісом для поеми "Одіссея". І хоча в історії літератури зрідка можна віднайти аналогічний випадок такої плідної лінгвістичної словотворчості – деякі слова, які, на перший погляд, мають усі риси авторської неології, під час додаткового дослідження виявляються зафіксованими раніше – в текстах, збірках різних авторів, архівах і словниках різних періодів розвитку грецької мови тощо.

І хоча вагомим напрацюванням грецьких учених став "Глосарій до творчого доробку Нікоса Казандзакіса", виданий у 2022 р. Критським університетом, зміст словникових статей (віднесення до певної частини мови, тлумачення, приклади в текстовому оточенні, твір автора, сторінка) подеколи не збігається з коментарем до "Одіссеї" П. Превелакіса та тлумаченням тих самих слів в англомовному перекладі "Одіссеї" Кімона Фрайера, що свідчить про те, що в науковій літературі й досі існує

більш ніж одна інтерпретація слів "Одіссеї". Верифікація того, чи зафіксоване певне слово в інших текстах раніше, або ж воно є авторським неологізмом, пошук його походження або використання іншими авторами – це питання і досі потребує детальної уваги дослідників.

Авторське словотворення та використання рідковживаних "позатеаурусних" слів у творах О. Елітиса та Н. Казандзакіса не лише "кодифікуює" та зберігає усю різнобарвну палітру грецької мови, "оживлює" слова "на грані вимирання" та демонструє її виражальні та словотвірні можливості, але, кидаючи виклик читачам, дослідникам і перекладачам, спонукає до подальших досліджень.

Перспективами подальшого дослідження може стати детальне вивчення величезного лексичного багатства поетичних текстів О. Елітиса та Н. Казандзакіса із застосуванням корпусних методик дослідження, що надасть можливість простежити хронологію фіксації певних лексем, вивчати їхню поетику безпосередньо в текстовому оточенні, верифікувати їхню неологічність та уможливити пошук і зіставлення, як за певними словотворчими компонентами, так і компонуючи їх за певними семами.

Список використаних джерел

- Клименко, Н. Ф. (2014). *Вибрані праці*. Упоряд. Є. А. Карпіловська, О. Д. Пономарів, & А. О. Савенко. Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Рихло, П. (2022). *Урвані струни преугучної ліри... : німецько-єврейські поеми Буковини*. Дух і Літера.
- Савенко, А. (2024). Збірка О. Елітиса "Сонце – передусім!" як пошуки нової поетики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, 1(35), 121–131. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2024.35.21>
- Сеферис, Й. (2013). *Вибране: поезії й літературно-критичні статті*. Видавничий дім "Всесвіт".
- Bien, P. (1972). *Kazantzakis and the Linguistic Revolution in Greek Literature*. Princeton University Press.
- Kazantzakis, N. (1958). *The Odyssey. A Modern Sequel. Translated into English, with a synopsis and notes by K. Friar, illustrations by N. Chatzikyriakos-Ghikas*. Secker and Warburg.
- Mirambel, A. (1959). *La langue grecque moderne : description et analyse*. Librairie C. Klincksieck, coll. "Linguistique", LIX.
- The collected poems of Odysseus Elytis* (1997). Transl. by J. Carson and N. Sarris, Introduction and notes by J. Carson. The Johns Hopkins University Press.
- Αλεξίου-Αποσκίτου, Μ. (1978). Τριάντα τέσσερα άγνωστα γράμματα του Νίκου Καζαντζάκη, Αμάθεια, Άγιος Νικόλαος – Λασιθί, 9/35 (Απρίλιος – Ιούνιος), σσ. 117–164.
- Γεώργιας, Α. Βασίλειος. (2022). Γλωσσάρι στο έργο του Νίκου Καζαντζάκη. ΠΕΚ (Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης).
- Γακουμάκη, Ε. (1982). Η Γλώσσα της "ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ" του Ν. Καζαντζάκη. *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, τόμ. 14. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, σσ. 143–167.
- Ελόεβα, Φ. (2009). Ακόμη μια προσέγγιση στη γλώσσα του Νίκου Καζαντζάκη. *Βιβλιοθήκη Καίτη Λασκαρίδου*, σσ. 67–83.
- Ελύτης, Ο. (1979). *Εκλογή 1935–1977*. Ακμων.
- Ελύτης, Ο. (2007). *Ο μικρός ναυτίλος*. Εκδόσεις "Ικαρος".
- Ελύτης, Ο. (1959). *Το Άξιον Εστί*. Εκδόσεις "Ικαρος".
- Καζαντζάκης, Ν. (2014). *Αναφορά στον Γκρέκο*. Εκδόσεις Καζαντζάκη.
- Καζαντζάκης, Ν. (2022). *Η Οδύσσεια*. Εκδόσεις Διόπτρα.
- Καζαντζάκης, Ν., & Какριδής Ι. Θ. (1982). *Ομήρου Ιλιάδα*. Μετάφραση Β' Γυμνάσιου. Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- Καζαντζάκης, Ν. (1981). *Ο Καπετάν Μιχάλης*. Εκδόσεις Ελένης Ν. Καζαντζάκη.
- Κεφαλίδης, Ν. Χ., & Παπαζογλου, Γ. Κ. (1985). Πίνακας λέξεων "Ποιημάτων" του Οδυσσέα Ελύτη. Παπαζογλου Γεώργιος Κ.
- Λαούρδας, Β. (1943). *Η "Οδύσσεια" του Καζαντζάκη*. Κριτικό δοκίμιο. Εκδοτικός Οίκος Αφοί Κ. Μακρυγιάννη.
- Λιγνάδης, Τ. (1999). *Το Άξιον Εστί Του Ελύτη : εισαγωγή, σχολιασμός, ανάλυση* (10η έκδ., με προσθήκη). Πορεία.
- Μαθιουδάκης, Ν. (2020). Η Οδύσσεια των λέξεων. *Νεολογικά αθησαύριστα στο έπος του Νίκου Καζαντζάκη*. ΚΑΠΑ Εκδοτική.
- Μαθιουδάκης, Ν., & Καμπάκη-Βουγιουκλή, Π. (2011). Η επιθετική ταυτότητα του Οδυσσέα στο έπος του Νίκου Καζαντζάκη: μια πρόταση μέσω των ασαφών συνόλων. Στο Κ. Α. Δημάδης (επιμ.), *Πρακτικά του Δ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών/Proceedings of the 4th European Congress of Modern Greek Studies*. Γρανάδα, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010, τόμ. 1. Αθήνα: Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ), σσ. 295–314.
- Μαθιουδάκης, Ν. (2011). Ποιητικοί Νεολογισμοί στην "Οδύσσεια" του Νίκου Καζαντζάκη: ένας θησαυρός από χιλιάδες αθησαύριστες λέξεις αναζητούν την ταυτότητα του. Στο Ζ. Gavrilidou, Α. Efthymiou, Ε. Thomadaki & Ρ. Kambakis-Vougiouklis (επιμ.), *Selected papers of the 10th International Conference of Greek Linguistics (10th ICGL)*. Komotini, 1-4 September 2011. Komotini: Democritus University of Thrace (σσ. 905–918). https://www.academia.edu/8694979/Poetic_Neologisms_in_Nikos_Kazantzakis_s_ODYSSEY_a_Thesaurus_of_Thousands_Unknown_Words_Seeking_their_Identity_In_Greek_Ποιητικοί

Νεολογισμοί στην ΟΔΥΣΣΕΙΑ του Νίκου Καζαντζάκη χιλιάδες_αθησαύριστες_λέξεις αναζητούν την ταυτότητα τους_

Μανδηλαράς, Β. Γ. (1958). Λόγια αθησαύριστοι λέξεις εκ Βυζαντινών κειμένων. Εκδόσεις Μυριόθις.

Μπαρμπινιώτης, Γ. (2008). Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Εκδοτικός Οίκος Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.

Νάκας, Θ., & Γαβριηλίδου, Ζ. (2002). Δημοσιογραφία και νεολογία. Τίπολη-εργαστήρια για θέματα-εκπλήξεις. Εκδόσεις Πατάκη.

Παπαδόπουλος, Α. Α. (1950). Εκκλησιαστικά λέξεις αθησαύριστοι. Σύγγραμμα περιοδικών τχ. 54, σσ. 202–225. Βλ. στο: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/d/5/4/metadata-01-0002283.tkl>

Πούλιος, Α. (2021). Διδακτορική διατριβή "Οι νεόπλαστες σύνθετες λέξεις στα μυθιστορήματα του Νίκου Καζαντζάκη". Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών. Βλ. στο: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2964152/file.pdf>

Πρεβελάκης, Π. (1958). Ο Ποιητής και το Ποίημα της Οδύσσειας. Εκδόσεις Εστία.

Πρεβελάκης, Π. (1965) 1984). Τετρακόσια γράμματα του Καζαντζάκη στον

Πρεβελάκη. Εκδόσεις Καζαντζάκη.

Σαραντάκος, Ν. (2011). Λέξεις που χάνονται : ένα ταξίδι σε 366 σπάνιες λέξεις. Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Χαραλαμπίδης, Χ. (1985). Το ιδιωτικό στοιχείο στην ποίηση του Γιώργου Σεφέρη και του Όδυσσέα Ελύτη. Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά τής 3ης ετήσιας συνάντησης του τομέα γλωσσολογίας του Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη, σσ. 417–482.

Χριστοφίδου, Α. (2001). Ο ποιητικός νεολογισμός και οι λειτουργίες του. Κειμενική-γλωσσολογική προσέγγιση στο έργο του Όδυσσέα Ελύτη. Gutenberg.

Джерела ілюстративного матеріалу

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών (Τριανταφυλλίδη). (1998) <https://www.greek-language.gr>

Lexigram. Λεξικό Νέας Ελληνικής. Το μεγαλύτερο λεξικό Συνωνύμων, Αντιθέτων της νέας ελληνικής. Λεξικό Ερμηνευτικό <https://www.lexigram.gr>

The Liddell, Scott, Jones Ancient Greek Lexicon (LSJ) (1843 to 1940). https://lsj.gr/wiki/Main_Page

Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδου Γραμματείας (1100–1669), τόμους Α'–Δ' (του Εμμανουήλ Κριαρά, 1968). <https://archive.org/details/Kriaras-lexiko/Kriaras>

Το Μέγα λεξικόν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης (Λεξικό Δημητράκου). http://www.projethomere.com/travaux/bibliotheque_homere/dimitrakou_2.htm#google_vignette

Ανεμόσκαλα. Συμφραστικοί Πίνακες Λέξεων για Μείζονες Νεοέλληνες Ποιητές ("Η Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα"). <https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/index.html>

References

Alexiou-Apostolou, M. (1978). Thirty-four unknown letters of Nikos Kazantzakis. *Amaltea, Periodical Edition of the Historical – Laographic Society of the Prefecture of Lassithi*, (vol. 35), April – June, pp. 117–164 [in Greek].

Babinotiotis, G. (2008). *The Dictionary of Modern Greek*. Lexicology Centre publishing [in Greek].

Bien, P. (1972). *Kazantzakis and the Linguistic Revolution in Greek Literature*. Princeton University Press.

Charalampakis Ch. (1985). The idiomatic element in the poetry of George Seferis and Odysseus Elytis. *Studies in Greek Linguistics*. Proceedings of the 3rd Annual Meeting of the Department of Linguistics, School of Philology, Faculty of Philosophy, A.U.Th. Thessaloniki: The "Kyriakidis Bros – Publications SA", pp. 417–482 [in Greek].

Christofidou, A. (2001). Ο ποιητικός νεολογισμός και η λειτουργία του. *Kimenikí-glossoloyikí proséngisi sto érgo tou Odisséa Elytis* [The poetic neologism and its functions. A text-linguistic approach to the work of Odysseus Elytis]. Gutenberg publishing [in Greek].

Eloeva, F. (2009). *Akómi mia proséngisi sti glóssa tou Níkou Kazantzákí*. [Another approach to the language of Nikos Kazantzakis]. *Vivliothíki Kaíti Laskarídou*, pp. 67–83 [in Greek].

Elytis, O. (1979). *Eklóyí 1935–1977* [Selected works 1935–1977]. Akmon [in Greek].

Elytis, O. (2007). *The little Mariner*. Ikaros Publishing [in Greek].

Elytis, O. (1959). *To Axion Esti*. Ikaros Publishing [in Greek].

Georgas, V. (2022). *Glossary in the work of Nikos Kazantzakis*. PEK (University Publications of Crete) [in Greek].

Giakoumaki, E. (1982). The language of the "ODYSSEY" of Nikos Kazantzakis. *Lexicographical Bulletin*, vol. 14. The Academy of Athens, pp. 143–167 [in Greek].

Kazantzakis, N. (2014). *Anafora ston Greco* [Report to Greco]. Kazantzakis publishing [in Greek].

Kazantzakis, N. & Kakridis, I. Th. (1982). *Homer, The Iliad*. Translated by N. Kazantzakis and I. Th. Kakridis. Textbook Publishing Organisation [in Greek].

Kazantzakis, N. (1981). *O Kapetan Mikhailis* [Captain Michalis/ Freedom or Death]. Eleni Kazantzakis publishing [in Greek].

Kazantzakis, N. (1958). *The Odyssey. A Modern Sequel*. (tr. K. Friar). Secker and Warburg.

Kazantzakis, N. (2022). *The Odyssey*. Dioptra Publishing [in Greek].

Kephalídi, N. Kh. & Papázoglou, G. K. (1985). *Pínakas léxeon "piimáton" tou Odisséa Elytis* [Table of words from the poems of Odysseus Elytis]. Papazoglou Georgios K. [in Greek].

Klymenko, N. (2014). *Selected works*. In Y. Karpilovska, O. Ponomariv, A. Savenko (Eds.). Publishing house Dmytra Burahó [in Ukrainian].

Laourdas, V. (1943). *The Odyssey by Kazantzakis. A critical essay*. Publishing House K. Makriyannis Bros [in Greek].

Lignadis, T. (1999). *To Axion Esti of O. Elytis : introduction, commentary, analysis* (10th ed., with additions and comments). Poreia Publishing [in Greek].

Mandilaras, V. (1958). *Loyiai athisávrísti léxis ek Vizantinón kiménon* [Undictionaried words of the Byzantine texts]. Mirtidis publishing [in Greek].

Mathioudakis, N. & Kambaki-Vougioukii, P. (2011). *Epithetic Identity of Odysseas in the Epic Poem of Nikos Kazantzakis: a Hypothesis through Fuzzy Sets*. *Proceeding of the 4th European Congress of Modern Greek Studies*. Granada, 9-12 September 2010, Γρανάδα, vol. 1. European Society of Modern Greek Studies, pp. 295–314 [in Greek].

Mathioudakis, N. (2011). *Poetic Neologisms in Nikos Kazantzakis's ODYSSEY: a Thesaurus of Thousands Unknown Words Seeking their Identity*. In Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis (Eds.), *Selected Papers of the 10th International Conference of Greek Linguistics (10th ICGL)*. *Komotini, 1–4 September 2011* (pp. 905–918). Democritus University of Thrace [in Greek]. https://www.academia.edu/8694979/Poetic_Neologisms_in_Nikos_Kazantzakis_s_ODYSSEY_a_Thesaurus_of_Thousands_Unknown_Words_Seeking_their_Identity_In_Greek

Mathioudakis, N. (2020). *The Odyssey of Words*. Neological Undictionaried words in the epic poem of Nikos Kazantzakis. Kapa Publishing House [in Greek].

Mirambel, A. (1959). *La langue grecque moderne, description et analyse* [The modern Greek language, description and analysis]. C. Klincksieck Publishing House [In French].

Nakas, Th. & Gavriilidou, Z. (2002). *Dimosiographia kai Neologya*. *Titliverimata yia themata-ekplixis* [Mass media and neology. Creative titles for surprising topics]. Patakis Publishers [in Greek].

Papadopoulos, A. A. (1950). *Ekklesiastiká léxis athisávrísti*. [Undictionaried ecclesiastical words]. Source: University of Crete. *Journal of the Scientific Society of Athens*, vol. 54, pp. 202–225 [in Greek]. <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/d/5/4/metadata-01-0002283.tkl>

Prevelakis, P. (1984). *Tetrakósia grámmata tou Kazantzákí ston Prevelákí* [Four hundred letters of Nikos Kazantzakis to Prevelakis]. Kazantzakis publishing [in Greek].

Prevelakis, P. (1958). *The Poet and his Odyssey Poem*. ESTIA publishing [in Greek]

Poulios, A. (2021). *Didaktorikí diatríví "I neóplastes sínthetes léxis sta mithistorimata tou Níkou Kazantzákí"* [PhD dissertation "The Neological Compound Words in Nikos Kazantzakis' Novels"]. National and Kapodistrian University of Athens [in Greek]. <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/2896797/theFile>

Rykhlo, P. (2022). *The torn strings of a loud lyre...: German-Jewish poets of Bukovyna*. *Dukh i Litera* [in Ukrainian].

Sarantakos, N. (2011). *Léxis pou khánontai: éna taxídi se 366 spánies léxis* [Words that are disappearing: the 366 rare words journey]. Eikostou Protou publishing [in Greek].

Savenko, A. (2024). *O Elytis's poetry collection "Sun the first!" As a search for a new poetics: Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literary Studies. Linguistics. Folklore Studies*, 1(35), 121–131 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2024.35.21>

Seferis, G. (2013). *Selected poems. Introduction, commentary, critical essays*. Vsesvit Publishing House [in Ukrainian].

The collected poems of Odysseus Elytis (1997). Transl. by J. Carson and N. Sarris, Introduction and notes by J. Carson. The Johns Hopkins University Press.

Sources of illustrative material

The Dictionary of the Common Modern Greek Language of the Institute of Modern Greek Studies (Manolis Triandafyllidis Foundation) of the Aristotle University of Thessaloniki (1998). <https://www.greek-language.gr>

Lexigram. The Dictionary of Modern Greek Language, The largest thesaurus of Synonyms and Antonyms <https://www.lexigram.gr>

The Liddell, Scott, Jones Ancient Greek Lexicon (LSJ) (1843 to 1940). https://lsj.gr/wiki/Main_Page

The Great Dictionary of the whole Greek language (the Dimitrakos dictionary). http://www.projethomere.com/travaux/bibliotheque_homere/dimitrakou_2.htm#google_vignette

The Lexicon of Medieval Greek Demotic Literature (1100-1669) (of Emmanuel G. Kriaras, 1968). <https://archive.org/details/Kriaras-lexiko/Kriaras/1.%20KRIARAS%20EMMANOYHΛ%2C%20Λεξικό%201100-1669%2C%20Τόμος%201%20%28α-αμαξοτροχός%29/>

Anemoskala. *Corpus and concordances for major Modern Greek poets*, Centre for the Greek language (ed.), (2017). <http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/index.html>

Отримано редакцією журналу / Received: 17.06.24

Прорецензовано / Revised: 03.07.24

Схвалено до друку / Accepted: 17.09.24

Nataliia NOVINSKA, Master of Arts
ORCID ID: 0000-0001-6421-2537
e-mail: natanovinska@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

UNDICTIONARIED WORDS IN THE WORKS BY N. KAZANTZAKIS AND O. ELYTIS

Background. *The article focuses on the analysis of certain lexical units repeated in the texts of N. Kazantzakis and O. Elytis, which, despite their apparently neological character and absence in major Modern Greek dictionaries, cannot be definitively attributed to the individual author's neology. Neo-Hellenic studies experience a dearth of dictionaries documenting the specific language of major Modern Greek authors and their writings – a lacuna still in need of careful research into vocabularies not yet found in major dictionaries. The tendency of both authors to create new words on the basis of or on the models of archaic (mainly O. Elytis) and dialectal (mostly N. Kazantzakis) words, the misclassification of certain lexemes as authorial neology, the impossibility of lexicographically cover all layers of the Greek lexicon and the versatility of such a concept as "undictionaried words" (out-of-thesaurus, non-dictionary words, words not codified by dictionaries) in Greek scientific literature necessitate further study of the issue.*

The aim of this research is to focus on the analysis of "non-dictionary words" in the texts of the collections of both authors, to define their poetic function and different shades of meanings in the textual environment.

Methods. *In the presented analysis descriptive and special research methods were applied: methods of contextual, comparative and structural-semantic analysis, techniques of component and intertextual analysis. The material was selected by the method of continuous sampling; among the lexical units' selection criteria were: stylistic coloring, complete or partial absence of particular lexemes and their components in the major (or newest) dictionaries of Modern Greek language. All the selected lexical material is illustrated by examples from the original texts.*

Results. *The present analysis revealed that some lexical units, which, at first glance, had all the features of the author's neology, on further investigation turned out to be documented earlier – they are present in other texts, articles, collections of literary pieces written by different authors, archives and dictionaries of different periods of Greek language development.*

Conclusions. *As a unique linguistic material, the poems of O. Elytis and N. Kazantzakis have repeatedly become the subject of scientific research, both in terms of direct literary allusions and mythopoetic, but despite the large number of notable works, the scientific interest of researchers has not yet shifted more systematically to the compilation of specialized dictionaries. This issue is particularly acute with regard to the inexhaustible amount of still unexplored linguistic material collected by N. Kazantzakis for his poem 'The Odyssey'.*

Keywords: *poetic vocabulary, neologisms, undictionaried words, specific unknown words, lexicography, Modern Greek poetry, N. Kazantzakis, The Odyssey by Kazantzakis, O. Elytis, The Axion esti by Elytis.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.